

Željko Oset

SLOVENSKE ZNANSTVENICE IN NJIHOVE MOŽNOSTI ZA AKADEMSKO KARIERO V OBDOBJU KRALJEVINE SHS/ JUGOSLAVIJE

Doba modernizacije v 19. stoletju je prinesla bistvene spremembe v gospodarskem in družbenem življenju, zato so nastala nova delovna mesta z višjo dodano vrednostjo, za katera je bila praviloma zahtevana (višja ali visoka) formalna izobrazba. Zaradi polarizacije družbenih vlog glede na spol in meščanske miselnosti so ženske imele malo možnosti za formalno izobraževanje, s tem pa tudi za zasedbo boljših delovnih mest. Pomemben del

ženskih prizadevanj je bil usmerjen v boj za redno poklicno in srednješolsko izobraževanje z možnostjo študija pod enakimi pogoji kot za moške. Ključen je bil njihov boj s predsodki o njihovi manjši talentiranosti, o večji čustvenosti in proti ukoreninjenemu pogledu, da je ženska v skladu z naravnimi zakonitostmi v prvi vrsti poklicana za gospodinjo.⁴¹²

V meščanski družbi je imela znanost zaradi svoje vloge pri modernizaciji in vpetosti v boj razuma nad magijo in vraževernostjo posebno imeniten položaj. Znanstveniki so postali glasniki in simbol nezadržnega napredka, zmage človeštva nad naravo.⁴¹³ Povsem nepredstavljivo je bilo, da bi znanstvenice lahko postale ženske, tudi potem, ko so si v habsburški monarhiji konec dvajsetega stoletja postopoma izbojevale pravico do študija na univerzah in visokih šolah.⁴¹⁴

Na položaj žensk je pomembno vplivala prva svetovna vojna, ki je omajala človeško slepo navdušenje nad tehničnimi pridobitvami in zasejala dvom v neodvisnost znanosti od etičnih, kulturnih in civilizacijskih postulatov. Zaradi pomanjkanja moške delovne sile so se na tradicionalna moška delovna mesta zaposlile ženske, kar je nekoliko zabrisalo mejo med tipičnimi moškimi in ženskimi poklici. Med vojno in po njej je kljub temu ostala osrednja naloga omožene ženske skrb za družino, zaposlitev je bila zgolj ekonomska nuja.⁴¹⁵

Uspehi ženskih prizadevanj za enakopravnost so postopoma iz javnega diskurza izrinili trditve o manjših intelektualnih zmožnostih žensk v odnosu do moških, ki so se umaknile na področje zabavljanja in pikrih komentarjev. Pojavili so tudi zapisi; v slovenskem časopisju je to prvi leta 1929 zapisal Karel Ozvald, da lahko ženske zasedejo vodilna družbena mesta, torej so jim odprta vrata v vse delovne sredine, tudi na univerzo.⁴¹⁶ Ledino na tem področju je v Jugoslaviji orala filozofinja Ksenija Atanasijević, ki se je leta 1924 habilitirala na beograjski univerzi.⁴¹⁷ Prva slovenska znanstvenica s habilitacijo je bila leta 1933 Alma Sodnik, rojena Zupanec. Za njo je to pred drugo svetovno vojno uspelo še dvema, Ljudmili Dolar Mantuani in Marti Blinc. Ko omenjam znanstvenice, ki so orale ledino, moram omeniti še Ano (Anko) Mayer Kansky, prvo doktorandko ljubljanske univerze in raziskovalko, ki je v sodelovanju z Maksom Samcem izvedla prvo raziskovalno delo v zgodovini prve slovenske univerze. Po izdelavi

412 O problematiki obstaja obširna literatura, zato naj na tem mestu navedem zgolj dela, ki sem jih uporabil pri pisanju razprave: Milharčič Hladnik, Klavžar (ur.), *Zbrana dela; Vode, Skriti spomin; Wobbe, Wahlverwandschaften*; Hauerkamp, *Bildungsbürgerinnen*; Tomšič, *Ženska*; Šelih et al. (ur.), *Pozabljena polovica*; Mihurko Poniž, *Zapisano z njenim peresom*; Žižek (ur.), *Ženske skozi zgodovino*; Samec st., *Možgani*, str. 101–103; Vodopivec, *Kako so ženske*, str. 30–44.

413 Stromberger, *Stadt, Kultur, Wissenschaft*, str. 10–43.

414 Cindrič, *Študenti s Kranjske*, str. 249–257.

415 Stupanova, *Biološka tragedija žene*, str. 213; Bezljaj Krevel, *Zaposlovanje žensk*, str. 178–184.

416 Ozvald, *Vodilne ženske*, str. 19–20.

417 Dr. Ksenija Atanasijević, str. 44–45.

doktorske disertacije je marca 1920 postala asistentka v univerzitetnem kemijskem inštitutu. Želela si je akademsko kariero, vendar prave priložnosti ni dobila. Po izgubi zaposlitve na univerzi leta 1922 se je odločila pot, ki je bila za obdobje po prvi svetovni vojni tvegana – za ustanovitev lastnega podjetja in za družino.⁴¹⁸

Tudi po prvi svetovni vojni je bila globoko ukoreninjena miselnost o nezdružljivosti izpolnjevanja družinskih obveznosti ženske z njenim poklicnim udejstvovanjem, sploh če je bila zaposlitev intelektualno zahtevna. Posebej znana je zahteva po celibatu učiteljic, ki še tudi po vojni ni bila povsem presežena.⁴¹⁹ Ko pogledamo življenjsko usodo zgoraj omenjenih profesorice, vidimo, da so bile ob habilitaciji brez otrok, kar nas lahko navedene na sklep, da je obstajalo neformalno pričakovanje o nezdružljivosti vloge mame in znanstvenice, univerzitetne predavateljice. Posebej zanimiva je življenjska pot Ljudmile Dolar, ki se je za otroka odločila takoj po vnovični izvolitvi za docentko in pridobitvi sorazmerno zanesljive zaposlitve. Ker ne poznam njenega osebnega gradiva, lahko obstajajo motivi, ki niso povezani s kariero; sprava z možem po nekajmesečnem ločenem življenju in skupna odločitev za potomstvo je morda naključje. Gleda na vse okoliščine pa se vendarle zdi, da je dala prednost karieri in se je za otroka odločila šele, ko se je uveljavila kot znanstvenica.⁴²⁰

Skupni imenovalec omenjenih znanstvenic je njihov »meščanski« socialni izvor. Prihajale so iz uradniških in materialno dobro preskrbljenih družin, ki so si lahko privoščile izobraževanje vseh otrok, ne samo moških, in so izobrazbi potomcev namenile veliko pozornosti. Potomcem so lahko omogočile izpolnitev njihovih stremeljenj. Že srednja šola, gimnazija, ki je bila elitna izobraževalna ustanova, je bila hudo finančno breme. Še večji finančni zalogaj je bil študij, ki je bil povezan z bivanjem v tujem in dragem velemestu.⁴²¹ Po prvi svetovni vojni in po ustanovitvi ljubljanske univerze je sicer srednješolsko in še bolj visokošolsko izobraževanje postalo dostopnejše.⁴²²

Neprimerno večji finančni zalogaj pa je bilo pripravljanje na akademsko kariero. Kot je novembra 1917 poudaril Max Weber, mora mlade znanstvenike gnati močna strast, neizmerno veselje do znanosti, saj morajo v finančno zahtevnih razmerah več let raziskovati in potrpežljivo čakati na priložnost za habilitacijo in pozneje na zaposlitev. Zaradi tega so iz te konkurenčne tekme izpadli mladi, ki niso bili sposobni več let raziskovati in opravljati brezplačnega ali slabo plačanega dela na univerzi ali inštitutih, sočasno pa se še aktivno udeleževati javnega življenja. Poleg tega je neurejen položaj mladim znanstvenikom močno okrnil

418 Oset, Zgled uspešne ženske, str. 16.

419 Milharčič Hladnik, Klavžar (ur.), *Zbrana dela*, str. 236–257.

420 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 2977.

421 Cindrič, *Študenti s Kranjske*, str. 150–154.

422 Dolenc, *Med kulturo in politiko*, str. 51–69.

njihove možnosti za poroko in za družinsko življenje.⁴²³ Če so bile možnosti moških doktorjev v znanosti skromne, so bile za ženske zgolj teoretične, torej skoraj nične.⁴²⁴

Že pred prvo svetovno vojno je v časnikih in revijah obilo (dramatičnih) vesti o ženski emancipaciji, o njihovem zaposlovanju na novih delovnih mestih v tradicionalnih moških službah, od sodišč do policije, od politike do univerze. Zelo redki so žensko emancipacijo javno pozdravili. Med temi velja izpostaviti univerzitetnega profesorja Karla Ozvalda, ki je menil, da so ženske sposobne za »Spitzenleistung«, če imajo za to potrebne talente.⁴²⁵ Možno je ugotoviti, da se v povezavi z odločitvijo žensk glede študija in zaposlovanja pogosteje omenja talent. Pogosto se poudarja, da študij ni nadaljevalna šola, kar je posebej veljalo za ženske iz uradniških družin, kjer so se praviloma najpogosteje odločale za študij.⁴²⁶

OD ŠTUDENTK DO UNIVERZITETNIH PROFESORIC

Pomemben simbolni korak v ženskem prizadevanju za enakopravnost je bilo imenovanje dr. Alme Sodnik za privatno docentko na ljubljanski univerzi leta 1933. Marijana Kokalj Željeznova je ob tem navdušeno zapisala: »Počasi, toda vztrajno se odpira hram znanosti ženam tudi pri nas, že stopajo vanj najboljše med najboljšimi. So izvoljenke iz občestva nadpovprečnih umov, ki si z marljivim delom pribore prvenstvo v tekmi za poglobljanje duhovnih vrednot.«⁴²⁷

Kljub temu uspehu, porastu števila študentk, se pogled, kot je ugotavljala Dora Vodnik Pegam, »vodilnih pa tudi nevodilnih plasti družbe nanje bore malo spremenil. Ženska v delovnem okolju izven družine se dojema kot neko potrebno zlo, katerega bi se prej ko slej radi znebili, pa sami ne vedo kako. Izobraženko v poklicu današnja družba še vedno smatra za nekako življenjsko protislovje, za izkoreninjenko, ki je v napotje možu in nasilno moti naraven tek družabnega življenja in njegove ureditve. Težnja žene po duhovni, zlasti pa po gospodarski neodvisnosti je večini še danes le izraz muhaste, protinaravne, nedopustljive »ženske emancipacije«. Neprestano mora sprejemati očitke, da izobražena žena noče biti več žena. Izobraženka je v neprestanem bolj ali manj glasnem konfliktu z javnim mnenjem precejšnje večine sodobne družbe. Uspehi njenega prizadevanja so vedno le izjeme, pravilo je in ostane: nesposobnost.«⁴²⁸

423 Weber, *Schriften*, str. 474–511.

424 Prav tam; prim.: Jessen, Vogel (ur.), *Wissenschaft und Nation*.

425 Ozvald, Vodilne ženske, str. 19–20.

426 Prim.: Cindrič, *Študenti s Kranjske*, str. 266–268.

427 Kokalj Željeznova, Dr. Alma Sodnik, str. 209–211.

428 Vodnik Pegam, Poklicno izobražena žena, str. 11–16.

Da so v slovenskem akademskem okolju obstajali močni predsodki do študentk, nakazuje škandal na ljubljanski univerzi iz druge polovice tridesetih let, vsaj z vidika današnjih meril. Takrat je bil to neljubi dogodek, ki je postal zaplet šele po uradni pritožbi na prosvetno ministrstvo. Profesor Josip Plemelj se je odločil, da ne bo predaval študentom, ker jih je bilo po njegovi oceni preveč. Zahteval je, da se med sabo dogovorijo, kdo bo obiskoval njegova predavanja. Starejši študentje so iz svoje skupine »izgnali« dve študentki. Oče ene od prizadetih študentk se je pritožil na prosvetno ministrstvo, dosegel pa ni ničesar.⁴²⁹

Do podobnega sklepanja, da je akademsko okolje moški svet, je generacijo pozneje prišla Bibijana Čujec. Kot mlada maturantka si je želela tako družine kot kariere. S svojim talentom in predanostjo je navdušila Antona Peterlina, rednega profesorja in upravnika Inštituta Jožef Stefan, ki je veljal za izjemno strogega profesorja. Kot mlado diplomantko jo je leta 1950 povabil na Inštitut Jožef Stefan na mesto vodje knjižnice in kot raziskovalko. V svojih spominih piše, da ni bila prijazno sprejeta in je bila pod natančnim nadzorom kolegov. Ker je imela podporo mentorja, ki jo je usmerjal v raziskovalno delo, se je lažje spopadala s pogostim preverjanjem njenih sposobnosti.⁴³⁰

Zanjo so se razmere bistveno poslabšale, ko je Anton Peterlin ob reorganizaciji na inštitutu izgubil mesto upravnika. Ker je želela čim prej obraniti disertacijo, je hitela z oddajo in s pripravo na zagovor. Osredotočila se je samo na svojo raziskavo, zanemarila pa širši vidik nuklearne fizike, kar pa je posebej zanimalo komisijo. V spominih krivde za neuspeh na zagovoru ne vali na komisijo, temveč ugotavlja, da je bil to formativen dogodek v njeni karieri, kot pravočasna ročna zavora v zgodnji fazi akademske kariere, ki ji je omogočil, da je temeljito preštudirala in premislila vse vidike v povezavi z njeno raziskavo.⁴³¹

Po uspešno opravljenem zagovoru se je odločila, da se umakne z Inštituta Jožef Stefan, kjer je zavladal nov, zanjo manj prijazen veter, saj je veljala za Peterlinov kader. Pred odhodom na podoktorski študij v ZDA je na zahtevo vodstva inštituta vložila prošnjo za habilitacijo na ljubljanski univerzi. Ker odgovora ni prejela, se je odločila, tudi zaradi stališča moža, da se ne bo vrnila nazaj v Slovenijo in da nadaljuje kariero v ZDA.⁴³² Potem ko je zamenjala več raziskovalnih sredin, se je ustalila na Univerzi Laval v Quebecu. Kot prva ženska na univerzi je postala redna profesorica. Ni pa bila srečna, kajti njen mož se ni mogel sprijazniti z dejstvom, da je bolj uspešna od njega.⁴³³

Odnos do znanstvenic kot kolegic se je v slovenskem akademskem okolju spreminjal počasi, z menjavo generacij in njihovimi uspehi. Niso pa predsodki

429 Suhadolc, *Življenje in delo*, str. 56–57.

430 Čujec, *Beyond*, str. 60–63.

431 Prav tam, str. 60–69.

432 Prav tam, str. 89–90.

433 Prav tam, str. 89–146.

utonili v pozabo. Ob tem velja opozoriti na trditev Janeza Milčinskega, predsednika Slovenske akademije znanosti in umetnosti, iz leta 1982, ko so snemali oddajo ob njegovi 70-letnici. Takrat je bil vprašan o majhnem številu žensk v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti. Povod za vprašanje o zastopanosti žensk v SAZU je bila njegova izjava, da za ženske ni mogoče uporabiti enakih pogojev kot za moške. Na vprašanje, ali bi lahko pojasnil svojo izjavo, je kot iz topa izstrelil: »Ja, kaj ste že slišali za kakšno resno kompozicijo, ki bi prišla izpod ženskih rok?«⁴³⁴

Ob petdesetletnici Splošnega ženskega društva leta 1926 je v spominskem zborniku Slovenska žena predsednica društva Alojzija Štebi izrazila pričakovanje, da bo Alma Sodnik-Zupanec postala »prva slovenska profesorica univerze«. Njeno pričakovanje se je pozneje uresničilo kljub pretresom in izrednim razmeram med drugo svetovno vojno in po njej, ki so bistveno spremenili kadrovsko sestavo na ljubljanski univerzi. Sodnikova, ki je orala ledino, je leta 1933 postala privatna docentka, leta 1946 postala izredna, 1951 pa še redna profesorica. Njeno vzpenjanje po akademski lestvici je bilo vse prej kot tekoče, kar nakazuje na latentno in globoko ukoreninjenost predstav o znanosti oziroma univerzi kot moškemu svetu in predsodkov do žensk kot znanstvenic.⁴³⁵

Kljub porastu študentk v absolutnem številu in v relativnem obsegu, kot je razvidno iz priloženega grafikona, so bile možnosti žensk v prvi polovici dvajsetega stoletja za njihovo akademsko kariero majhne, skoraj nične. V obdobju od ustanovitve do druge svetovne vojne so na ljubljanski univerzi le redke postale asistentke in lektorice, torej so dobile najnižjo akademsko zaposlitev, pri kateri so večinoma vztrajale v upanju, da bodo dobile priložnost za napredovanje. To je na ljubljanski univerzi, kot že omenjeno, uspelo Almi Sodnik, Ljudmili Dolar Mantuani in Marti Blinc, ki so bile habilitirane v naziv privatni docent, torej so pridobile venia legendi na Alma mater Labacensis.⁴³⁶ Poleg omenjenih sta namero po akademski karieri javno izrazili Ana Mayer Kansky in Ángela Piskernik. Slednja je svojo namero pisno sporočila dekanu Filozofske fakultete dr. Ivanu Prijatelju, znancu iz študentskega obdobja na Dunaju.⁴³⁷ Uradne prošnje pozneje ni podala, kar bi lahko pomenilo, da ni prejela spodbudnega odziva s strani vodilnih profesorjev Filozofske fakultete.

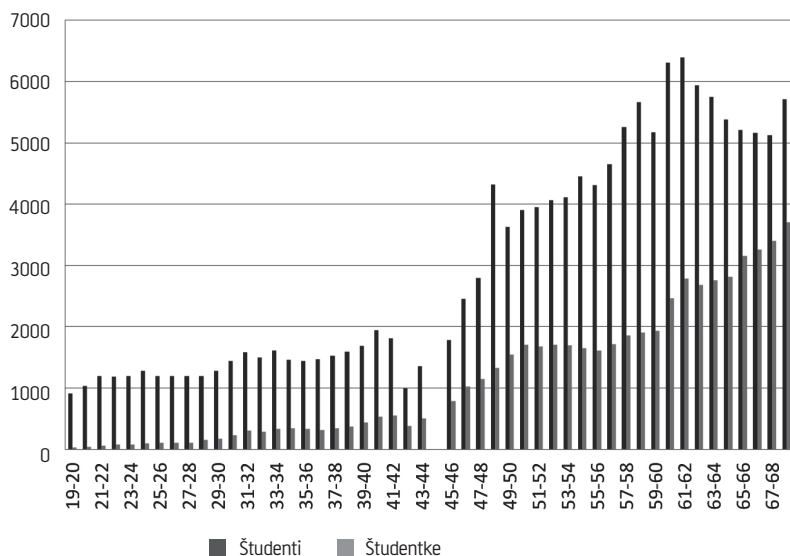
434 ARS, AS 293, š. 10, Scenarij za oddajo o Janezu Milčinskem (1982).

435 Jerman, Žvan, Filozofija, str. 199–200.

436 AMSU, personalne mape omenjenih predavateljic.

437 Stergar, Dr. Ángela Piskernik, str. 244.

Grafični prikaz števila študentov in študentk na ljubljanski univerzi od 1919 do 1968

Vir: Modic (ur.), Petdeset let, str. 638–640

Habilitacija je bila prvi nujen pomemben korak v akademski karieri, vendar pa je ni zagotavljala, še manj zaposlitev oziroma redne finančne prilive. Bila je simbolna stopnica, pogosto je bila z njo povezana skromna honorarna zaposlitev.⁴³⁸ Na splošno so bili privatni docenti ne glede na spol v težavnem položaju,⁴³⁹ vendar je mogoče iz protesta študentov leta 1937, ki ga bom analiziral v biografskem orisu Ljudmile Dolar Mantuani, sklepati, da je obstajal latenten dvom oziroma odpor do predavateljic.⁴⁴⁰ Z besedami Kokaljeve, ženske so sprejemali kot nebodijihotreba. Zanje so veljali drugačni standardi, še bolj so morale paziti na svoje javno udejstvovanje, strogo so se morale izogibati političnemu udejstvovanju – torej oblikovanju javnih političnih stališč ali javno opozarjati na spolno neenakopravnost – in dokazovati, da lahko obvladujejo lastno gospodinjstvo. To je pomenilo, da lahko skrbijo za moža ali samo zase. Ženske so morale dokazovati, da lahko združijo dvojno poslanstvo: gospodinjstvo in akademsko kariero. Če je bilo prizadevanje za akademsko kariero ob primerni oskrbi moža še v skladu z družbenimi pogledi, pa sta bila vzgoja lastnih otrok in prizadevanje za akademsko kariero nezdružljiva kot dve ločeni vlogi, ki ju ni

438 Bartol, Obiski, str. 91–92.

439 AJ, 66-187-453, 1926, št. 2555/26; AJ, 66-187-453, 1935, št. 25451/35.

440 AMSU, VII-78, Dr. Mantuani-Dolar Ljudmila, Akademski kljub montanistov v Ljubljani (19. 5. 1937).

mogoče uskladiti. Odločitev ženske za družino je v času pred drugo svetovno vojno, pa seveda še kakšno desetletje po njej, dejansko pomenila opustitev akademskega sna.

Opozoriti pa je treba na objektivne okoliščine, malo prostih mest in miselnost profesorjev ob zaposlovanju akademskega podmladka – akademski poklic kot poslanstvo. To je pomenilo, da je znanost prva in najpomembnejša stvar znanstvenika, vse ostalo, tudi družina, pa je del socialnega življenja znanstvenika kot meščana, državljana. Slovenski profesorji so to mentaliteto poskušali prenesti iz avstrijskih univerzitetnih središč, vendar jim je to uspelo le delno.⁴⁴¹ Znale so družbe profesorjev, ki so tvorili omizja, v katerih so razpravljali o znanstvenih vprašanjih, o organizacijskih vprašanjih ljubljanske univerze, o kulturnih vprašanjih na splošno, o politiki, skratka o vseh družbeno pomembnih temah.⁴⁴² V nasprotju s srednješolskimi in osnovnošolskimi profesorji se je od univerzitetnih profesorjev pričakovalo, da se bodo ukvarjali samo s temeljnimi znanstvenimi vprašanji, ne pa tudi s pridobitništvom. Pričakovano je bilo, da bodo žene univerzitetnih profesorjev prevzele skrb za družino. Med obema stranema je vladala jasna spolno naravnana razmejitev: skrb za družino kot ženska naloga, raziskovanje kot tipično moška naloga.

Izbojevanje pravice žensk do študija je skupaj z uveljavitvijo v klasičnih moških poklicih imela pomemben vpliv v družbi, zelo skromno pa je vplivalo na miselnost v akademskih vrstah.⁴⁴³ Možnost žensk za akademsko kariero je bila tudi po prvi svetovni vojni tako rekoč nična. V socialno in ekonomsko razvitih okoljih so lahko ženske svoje raziskovalne afinitete zadovoljile v zasebnih raziskovalnih zavodih. Znano je, da so se uveljavile na takrat novih in neuveljavljenih področjih, kot je bila na primer kemijska tehnologija.⁴⁴⁴ Drugače od Nemčije, Češkoslovaške in Avstrije v Jugoslaviji ženske te možnosti niso imele, kajti znanstveno življenje je bilo osredotočeno na univerze in visoke šole. Pogosto so bile izrečene obtožbe o preskromnem financiranju znanosti, o nepravični razdelitvi sredstev med visokošolskimi središči, posebej o zapostavljanju ljubljanske in delno tudi zagrebške univerze v korist beograjske univerze.⁴⁴⁵ Slovenski profesorji so se morali redno ukvarjati z grožnjo o ukinitvi posameznih oddelkov ali fakultet za ohranitev obstoječega stanja, zaradi česar zahtev za dodatne namestitve niso niti postavljali. Zaradi majhne mobilnosti profesorjev in odsotnosti razpisov za nova, dodatna mesta na ljubljanski univerzi so imeli mladi skromne možnosti za akademsko kariero. Če pa so se zanj vseeno odločili, so morali biti pripravljeni

441 ARS, AS 1931, serija II, št. 26, str. 50191-96; AJ, 66-228-230, 1931, št. 4/31.

442 Prim.: Stergar, Dr. Āngela Piskernik, str. 241.

443 Cindrič, *Študenti s Kranjske*, str. 249–257.

444 Görs, *Die chemisch-technische Assistenz*, str. 169–195.

445 Hinterlechner, *Prašanje univerz*, str. 321–351; Petre, *Državni proračun*, str. 133–136.

več let financirati lastno raziskovano delo in čakati na priložnost ali pa si poiskati zaposlitev in upati na benevolentno podporo profesorjev. V slednjem primeru so bili v očeh profesorjev bolj ali manj »izgubljeni« za akademsko kariero. Poleg osebne strasti in močne odločenosti sta bila pomembna dejavnika sreča in seveda naklonjenost profesorja ali profesorjev.⁴⁴⁶

ANA MAYER KANSKY, PRVA DOKTORANDKA UNIVERZE V LJUBLJANI

Zaradi orisanih okoliščin se je le malo doktorandov odločalo za akademsko kariero, seveda še manj doktorandk. Tiste, ki pa so se odločile, so vztrajale do uresničitve svojega mladostnega sna o akademski karieri. Kot zgled je mnogim bila Ana Mayer, predvojna študentka kemije na Filozofski fakulteti dunajske univerze, ki je po vojni študij želela končati v Ljubljani. V sorazmerno kratkem času, od septembra 1919 do aprila 1920, je izdelala doktorsko disertacijo.⁴⁴⁷

Ana Mayer je bila rojena leta 1895 v Ložah pri Vipavi, med letoma 1902 in 1907 je obiskovala osnovno šolo v Vipavi, nato je šolanje nadaljevala na šestletnem Dekliškem liceju v Ljubljani. Sedmi in osmi razred ter seveda maturo je kot hospitantka opravila na klasični gimnaziji v Ljubljani. Kljub talentom pa njena mama ni bila navdušena nad njeno željo po študiju, zato ji je moral mož na smrtni postelji obljubiti, da Ane ne bo poslal študirat, kar je predvsem pomenilo, da je ne bo finančno podpiral pri študiju. Iznajdljiva in sposobna Ana si je denar za študij, vsaj za prvi letnik, prislužila z organiziranjem pobiranja marelic in prodajo le-teh v Trst in Gorico.⁴⁴⁸

Študij je po koncu vojne nadaljevala na slovenski univerzi, ki je jeseni 1919 začela delovati v skromnih razmerah, kar posebej velja za discipline, ki potrebujejo tehnične pogoje za raziskovanje in študij, med katere lahko štejemo kemijo. Kemijski inštitut Tehnične fakultete je dobil začasne prostore v kletnih prostorih realke na Vegovi. Opremo in pohištvo je vodja inštituta Maks Samec ml. skupaj s sodelavci, med katere je sodila doktorska kandidatka Ana Mayer, iskal vsepovsod, od vojaških skladišč do zasebnih stanovanj. Uvoz opreme iz tujine je bil praktično onemogočen, pa tudi sredstev ni bilo na voljo. Pri opremljanju se je Ana dokazala kot izjemno iznajdljiva, sposobna in prizadevna mlada dama.⁴⁴⁹

Poleg poučevanja na Dekliškem liceju v Ljubljani je v le nekaj mesecih, od septembra 1919 do pomladi 1920, v improviziranih razmerah – za prvi labora-

446 Petre, Državni proračun, str. 133–136; ARS, AS 1931, serija II, št. 26, str. 50191–50196.

447 Kobal, Razvoj kemijskih študijev, str. 93–95.

448 Benedetič, Portret dr. Anke Mayer-Kansky, str. 13.

449 Kavčič, Modic, Stanovnik, Nučič, Kemija, str. 349–350.

torijski pult je rabilo nekaj lesenih zabojev – pod Samčevim mentorstvom izdelala doktorsko disertacijo »O učinkovanju formaldehida na škrob«. Javnemu zagovoru junija 1920 je 15. julija 1920 sledila slovesna promocija za doktorico filozofije; vpisana je bila namreč na Filozofski fakulteti. Izsledki raziskave so bili objavljeni v ugledni znanstveni reviji *Kolloidchemische Beihefte* v Dresdnu.⁴⁵⁰

Že pred zagovorom je marca 1920 postala asistentka v univerzitetnem kemijskem inštitutu, kjer je pomagala pri vajah in predavanjih iz kemije, ki so se izvajala tako na filozofski kot tehniški fakulteti. Čeprav si je želela akademske kariere in raziskovanja ter imela podporo vodje inštituta, je morala leta 1922 podati odstopno izjavo.⁴⁵¹ Ni povsem jasno, zakaj: ali zaradi finančne stiske inštituta, ali morda zaradi poroke z Evgenom Kanskyjem, ki ga je spoznala na kemijskem inštitutu, ali zato, ker je bila noseča. Ob tem naj dodam, da bodo slovenske kulturne institucije morale nameniti več pozornosti urejanju in omogočanju dostopa do arhivskega gradiva, neprecenljive kulturne dediščine.

Ana se ni dala in je ustanovila podjetje A. Kansky.⁴⁵² Njena odločitev je bila zelo drzna, saj se v tistem obdobju znanstveniki, doktorji znanosti, praktično niso ukvarjali s podjetništvom. Podjetniško pobudo so raje prepuščali bankam in zavarovalnicam ter velikim podjetjem, skratka velekapitalu. Zadovoljili so se z dobro plačanimi mesti v upravnem odboru ali občasnim in donosnim svetovanjem. Izjema v tem pogledu je bil Milan Vidmar, ki pa v podjetništvu ni bil najbolj uspešen. Podjetje, ki ga je tudi vodil kot direktor, je po le petih razglasilo stečaj. Ta njegov neuspeh je kar nekako spregledan v njegovih biografskih orisih, zastranjen kot manj pomembna tema.⁴⁵³ Na drugi strani pa je v biografskih orisih Ane Mayer Kansky premalo poudarjena njena vloga pri ustanovitvi podjetja in seveda tudi okoliščine, v katerih ga je ustanovila.⁴⁵⁴

Na podlagi dostopnega gradiva je mogoče ugotoviti, da je bila Ana prva violina podjetja, da je bila podpisnik vseh pogodb, da je sama zbrala ustanovni kapital – del si je izposodila od tašče, drugi del pa je pridobila od očeta kot nekakšno odpravnino oziroma dediščino – in da je vodila podjetje. Mož je imel v podjetju »zgolj« svoj laboratorij. Kot je bila takrat običajna praksa, je podjetje imenovala po sebi, s čimer je podjetje A. Kansky postalo blagovna znamka, sinonim za kakovostne kemijske preparate. Po drugi svetovni vojni je v prošnji za dodelitev starostne pokojnine – njeno podjetje je bilo maja 1948 nacionalizirano – poudarila, da je bilo podjetje bolj »raziskovalno praktičnega značaja, kakor

450 AMSU, Promocijski protokol Univerze v Ljubljani; Peterlin Neumaier, *Življenjepis Maksa Samca*, str. 37–38.

451 ZAL, LJU 374, š. 1, m. 1, št. 439/921; AMSU, VII-140, št. 43-1920.

452 ZAL, LJU 374, š. 1, m. 3–4.

453 Vidmar, *Spomini*, str. 264, 276, 294–306.

454 Milenković, Ana Mayer Kansky (1895-1962), str. 303–307.

dobičkonosna ustanova, ker je v njem izvajala pionirsko delo uvajanja kemikalij na jugoslovanski trg». ⁴⁵⁵

ALMA SODNIK, FILOZOFINJA, PRVA DOCENTKA LJUBLJANSKE UNIVERZE

S podobnimi okoliščinami kot Ana Mayer Kansky se je morala srečevati njena vrstnica Alma Zupanec, pozneje poročena Sodnik. Oče je želel, da bi hčerka študirala farmacijo in pridobila izobrazbo, ki bi ji omogočala varno zaposlitev. ⁴⁵⁶ Alma, ki si je sicer želela nadaljevanje izobraževanja, se je takoj po koncu srednješolskega izobraževanja leta 1915, pred odhodom njenega izbranca na fronto, poročila in ustvarila družino. Zaradi smrti prvorojenca in moževe poškodbe, zaradi katere spočetje potomcev v zakonu ni bilo več mogoče, se je Alma Sodnik pri triindvajsetih letih odločila za študij na novoustanovljeni ljubljanski univerzi. ⁴⁵⁷ Kot je zapisala v življenjepisu, ki ga je priložila doktorski disertaciji, se je za študij filozofije kot glavnega predmeta ter pedagogike in slovanske filologije kot stranskih predmetov odločila, ker ji je v času šolanja na višji gimnaziji filozofija pritegnila zanimanje, ki je ob študiju preraslo v nekaj več, v strast. ⁴⁵⁸

Že v času študija je postala pomožna asistentka pri profesorju Francetu Vebru, mentorju doktorske disertacije, ki jo je uspešno zagovarjala decembra 1923, ko je bila tudi promovirana za doktorico filozofije. Zaradi njenih talentov in prizadevnosti ji je njen mentor pomagal pri nadaljevanju raziskovanja s skromno namestitvijo na oddelku za filozofijo na Filozofski fakulteti. ⁴⁵⁹ Na ustrezno priložnost je morala čakati dobro desetletje. Kot je zapisano v spominskem zborniku ob 50. obletnici ljubljanske univerze leta 1969, si je »kot ženska precej težko pridobila svojo znanstveno kariero«. Potem ko je leta 1931 oddala prošnjo za habilitacijo oziroma za privatno docenturo, je morala že na sestavo komisije čakati dobro leto. Ko je bila komisija imenovana, je dobila Turnerjevo potovalno štipendijo za študij zgodovine filozofije na Dunaju, kar je bil pozitiven signal. Januarja 1933 je bil izdan sklep o izvolitvi v naziv privatna docentka. Vodja oddelka za filozofijo France Veber ji je, da se je lahko posvetil lastnemu raziskovalnemu delu, »prepustil« pedagogsko breme, na ta način pa omogočil možnost zaslužka. Privatni docenti so bili kot honorarni sodelavci plačani zgolj za opravljeno (pedagoško) delo. ⁴⁶⁰

⁴⁵⁵ ZAL, LJU 374, š. 1, m. 3, Dopis 24. 11. 1954.

⁴⁵⁶ Kokalj Željeznova, Dr. Alma Sodnik, str. 209–211.

⁴⁵⁷ Žalec, Alma Sodnik (1896–1965), str. 313.

⁴⁵⁸ Cindrič, *Študenti s Kranjske*, str. 63.

⁴⁵⁹ Prav tam.

⁴⁶⁰ Jerman, Žvan, *Filozofija*, str. 199–200.

Kljub uspešnemu pedagoškemu in raziskovalnemu delu je morala na napredovanje čakati 13 let, saj je bila v višji naziv (izredna profesorica) izvoljena šele po drugi svetovni vojni, leta 1946, v sklopu prvih povojnih izvolitev v višji naziv. Zaradi odvzema habilitacije Francetu Vebru avgusta 1945 je bila novembra 1945 izvoljena za predstojnico oddelka.⁴⁶¹ V tej novi funkciji predstojnice oddelka, ki jo zasedla kot prva ženska, je bila Sodnikova pod budnim nadzorom kolegov. Zato je vodenju oddelka posvečala veliko pozornosti, kar je vplivalo na manjši obseg znanstvenih objav. V poročilu Udbe iz leta 1951 je sodelavec »Andrej« (Fran Petre) ugotavljal, da se Sodnikova težko sooča z bremenom odgovornosti. Imela je precej zahtevno nalogo, saj je bila kadrovska zasedba oddelka šibka, poleg Sodnikove še en sodelavec, ki je bil po »Andrejevem« mnenju neprimeren tako po človeški kot pedagoški plati, poleg tega pa je oblast od oddelka pričakovala, da bo na Filozofski fakulteti in širše na univerzi močna opora pri seznanjanju profesorjev z dialektičnim materializmom in na splošno pri širjenju marksistične miselnosti. Alma, ki je bila zelo previdna pri izražanju političnih stališč in se jim je, kolikor je bilo to mogoče, ogibala v širokem loku, ni izpolnila pričakovanj oblasti.⁴⁶² Pritiski nanjo so bili sprva latentno prisotni, po reformi ljubljanske univerze v letih 1957–1959 in zaposlitvi Borisa Ziherla pa so se okrepili.⁴⁶³

Alma Sodnik je na podlagi omenjene »ugodne moralno-politične ocene« sodelavca »Andreja« 1953 napredovala v naziv redna profesorica, s čimer je postala prva slovenska znanstvenica, ki si je pridobila najvišji akademski naziv.⁴⁶⁴ Leta 1959, tako zaradi spremenjenih razmerij v oddelku kot okrnjenega zdravja, je zaprosila za predčasno upokojitev, kajti predavala bi lahko do dopolnjenega 70. leta, torej do leta 1966, še nadalje pa je honorarno predavala na oddelku.⁴⁶⁵

LJUDMILA MANTUANI DOLAR

Med znanstvenicami, ki so ženskam utrle pot na univerzo, moramo omeniti tudi Ljudmilo Mantuani Dolar. O njej je malo znanega, saj je pred koncem druge svetovne vojne odšla iz Slovenije, domnevno na zdravljenje, po vojni pa se ni vrnila, zaradi česar ji je bila avgusta 1945 ob »čistki« domnevnih in dejanskih ideoloških nasprotnikov nove ljudske komunistične oblasti odvzeta habilitacija na ljubljanski univerzi.⁴⁶⁶

461 Jerman, Žvan, *Filozofija*, str. 200–201; Kadrovska služba Filozofske fakultete v Ljubljani, Alma Sodnik Zupanec, personalna mapa; prim. Movrin, *The Anatomy of a Revolution*, str. 141–168.

462 ARS, AS 1931, serija II, št. 26, str. 50195–6.

463 ARS, AS 1529, š. 18, št. 179/59; š. 23, Razprava Borisa Kraigherja na seji univerzitetnega komiteja (20. 3. 1959); prim. ARS, AS 223, š. 642, št. 111/59.

464 Jerman, Žvan, *Filozofija*, str. 200–202.

465 Modic et al. (ur.), *Univerza v Ljubljani, biografije*, str. 29–30.

466 Gabrič, *Odpuščanje profesorjev*, str. 16.

Ljudmila Dolar, poročena Mantuani, rojena leta 1906 v Celju, se je na Univerzo v Ljubljani vpisala na podlagi izpričevala o višjem tečajnem izpitu, ki ga je junija 1925 izdala gimnazija v Mariboru. Izhajala je iz uradniške družine, njen oče je bil gimnazijski profesor, stric pa je bil med drugim tudi ravnatelj gimnazije v Kranju.⁴⁶⁷ Na ljubljanski univerzi je študirala geologijo in junija 1929 diplomirala, junija 1935 pa z uspehom zagovarjala doktorsko disertacijo. Kot pripravnica na gimnaziji je bila zaposlena med marcem 1930 in januarjem 1932 na tretji državni realni gimnaziji v Ljubljani, od januarja do julija 1932 pa na realni gimnaziji v Peči. Julija 1930 se je poročila z Jožefom Mantuanijem, zasebnim uradnikom, trgovskim zastopnikom avstrijskih firm v Ljubljani oziroma v Jugoslaviji. Po poroki je ostala zaposlena tudi po tem, ko je bila v začetku januarja 1932 prestavljena v Srbijo, na realno gimnazijo v Peč. Po izteku šolskega leta je junija 1932 izgubila zaposlitev brez pojasnila ali izdanega pisnega sklepa.⁴⁶⁸ Premestitev in izgubo službe lahko povežemo z ukrepi režima, ki je kaznoval bolj ali manj odkrite nasprotnike režima ali z njim povezane osebe. Kriterij je bil, poleg udeležbe in glasovanja na volitvah novembra 1931, tudi mnenje banske oblasti Dravske banovine. Zato je ban Drago Marušič jeseni 1932 prosvetno ministrstvo pozval, naj upošteva njegove predloge o premestitvah in odpušcanju profesorjev, ker se v javnosti oblikuje vtis o njegovi odgovornosti za spremembe.⁴⁶⁹

Po izgubi zaposlitve se je posvetila izdelavi doktorske disertacije. Kot doktorska kandidatka je do zagovora doktorske disertacije postala »privatna asistentka« predstojnika Mineraloško-petrografskega inštituta ljubljanske univerze. Po zagovoru je za krajši čas pridobila začasno in skromno plačilo za raznovrstno delo na omenjenem inštitutu Tehniške fakultete. Marca 1937 je prosvetno ministrstvo potrdilo njeno izvolitev za privatno docentko pri katedri Tehniška geologija z mineralogijo in petrografijo na ljubljanski univerzi.⁴⁷⁰ Kdaj natančno se je postopek pričel, ni mogoče ugotoviti, je pa dejstvo, da ga niso začeli, dokler je bil njen mož zaposlen na italijanskem konzulatu v Ljubljani, čeprav je bila izdelana ugodna strokovna ocena njenega dela in izdano ugodno npravstveno spričevalo. Če je v bolj mirnih dvajsetih letih zadostovalo ugodno npravstveno spričevalo, v današnjem izrazoslovju potrdilo o nekaznovanosti, se je v napetih tridesetih letih širil nabor pogojev za pridobitev javne službe.⁴⁷¹

V strokovni oceni je junija 1936 komisija v sestavi Marija Rebeka, Vasilija Vasiljeviča Nikitina in Viktorja Gostiše opozorila na njeno popolno obvladovanje

467 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 1678.

468 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 586/45.

469 AJ, 66-25-59, 1932, Zahtev bana Dravske banovine; prim.: Dolenc, *Kulturni boj*, str. 118–131; prim.: Oset, *Prosvetne razmere*, str. 159–160; prim.: Stergar, Dr. Ángela Piskernik, str. 243.

470 AMSU, VIII – 78, Dolar Mantuani Ljudmila, št. 332/1939.

471 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 969/36 pr.

metod petrografskega proučevanja in izjemno uspešnost v zadnjem obdobju – v letu 1936 je napisala tri znanstvene članke. V prid so ji šteli štiriletno brezplačno delo v mineraloškem inštitutu, s čimer naj bi pokazala »veliko vztrajnosti in vnemo za izbrano stroko«. Zato je bila komisija prepričana, da lahko kandidatka zapolni praznino, ki je nastala po smrti Karla Hinterlechnerja. Novembra 1936 jo je fakultetni svet Tehniške fakultete izbral za privatno »docentinjo«, izbor pa je 5. februarja 1937 soglasno potrdil univerzitetni senat in predlagal prosvetnemu ministrstvu, da izvede imenovanje. Prosvetni minister je predlogu sledil in 16. marca 1937 izdal odlok o »postavitvi za privatno docentinjo pri katedri: tehniška geologija z mineralogijo in petrografijo« na Tehniški fakulteti v Ljubljani.⁴⁷²

Kaj reči pri njenem postopku? Habilitacijo in redno zaposlitev je dobila hitreje kot Sodnikova, kar je posledica smrti njenega mentorja oziroma razpisa za prosto delovno mesto. Ali je bila kot ženska deležna drugačne obravnave? No, na to vprašanje zaradi pomanjkanja gradiva težko odgovorimo povsem nedvoumno. So pa se v postopku tudi njej omenjali spol, stan in podatek o potomstvu, česar ne zasledimo v vlogah moških prosilcev. V vlogi je bilo navedeno, da je poročena, vendar nima otrok. V drugem dokumentu iz novembra 1936 pa je zapisano: »poročena in nima premoženja«.⁴⁷³

V njeni personalni mapi je ohranjen dokument, dopis Zveze strokovnih klubov Tehniške fakultete iz maja 1937, v katerem so študenti protestirali proti dodelitvi predavanj prof. Vasilija Nikitina kandidatu brez javnega razpisa. Nikjer sicer ni omenjeno ime novoimenovane privatne docentke, vendar ni dvoma, da gre zanj. Profesor Nikitin ji je očitno s prenosom predavanj želel zagotoviti skromne prihodke, saj je kot privatna docentka bila še zmeraj honorarna sodelavka, torej v celoti odvisna od honorarnega dela. Nikitin, ki je študentom pojasnil, da bo Dolarjeva postala »administrativna moč« na fakulteti, je prejel opravičilo od študentov, ki pa so dosegli svoj cilj – da je njihov predavatelj ostal prof. Nikitin.⁴⁷⁴

Materialno se ji je položaj izboljšal spomladi 1940, natančneje maja, ko je bila imenovana za docentko in je s tem dobila redno zaposlitev. Januarja 1940 je rektorat v uradnem listu objavil razpis za prosto mesto univerzitetnega docenta za mineralogijo in petrografijo, prosto mesto, ki je pripadalo Filozofski fakulteti.⁴⁷⁵ Z novim proračunskim letom, ki se je pričelo 1. aprila 1940, kljub temu da proračun ni bil sprejet in se je izvajalo začasno financiranje po dvanajstinah, so bila odobrena dodatna sredstva za pokritje prostega mesta na Filozofski fakulteti. Maja 1940 je univerzitetni senat soglasno izbral Ljudmilo Dolar Mantuani za univerzitetno docentko za obdobje treh let, in sicer od 1. aprila 1940 dalje. V

472 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 200/37 pr.

473 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 437/1936.

474 AMSU, VII-78, Dr. Mantuani-Dolar Ljudmila, št. 19.

475 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 54/40 pr.

nasprotju z imenovanjem za privatno docentko je s tem imenovanjem pridobila zaposlitev na ljubljanski univerzi in tudi materialno varnost, ekonomsko neodvisnost (od moža) ter pogoje za raziskovalno delo.⁴⁷⁶

Imenovanje je bistveno vplivalo na njeno osebno življenje, saj se je še isti mesec odselila od moža. V dokumentu, v katerem je zahtevala izplačilo osebne draginske doklade, je kot vzrok navedla »rodbinske razprtije«.⁴⁷⁷ Kaj je to dejansko pomenilo, ni mogoče natančno ugotoviti. Jasno je, da sta se po nekaj mesecih ločenega življenja pobotala, kajti decembra 1941 sta dobila sina Marka.⁴⁷⁸

Oktobra 1940 je dobila dodaten vir zaslužka, ko je prosvetno ministrstvo izdalo odlok, ki ga je v imenu ministra Antona Korošca podpisal Miha Krek, minister brez resorja, s katerim se jo je imenovalo za honorarno predavateljico na Tehniški fakulteti v Ljubljani. V odloku sta bila navedena višina honorarja in stroškovno mesto za kritje honorarja.⁴⁷⁹

Prvi medvojni službeni dokument v njeni personalni mapi je iz novembra 1943, sklep o napredovanju, ki ji je pripadal po treh letih neprekinjene javne službe.⁴⁸⁰ Naslednjič je napredovala 27. aprila 1944, ko je z odlokom šefa Pokrajinske uprave v Ljubljani napredovala v 6. položajno skupino.⁴⁸¹

Po italijanski kapitulaciji in pričetku nemške okupacije na ozemlju Ljubljanske pokrajine je novembra 1943 šef Pokrajinske uprave Leon Rupnik izdal odlok o ustavitvi predavanj na ljubljanski univerzi do nadaljnjega, kar je trajalo do konca vojne oziroma do študijskega leta, ki se je pričelo jeseni 1945.⁴⁸² Med univerzitetnimi profesorji je telo pričakovanje, da se bodo predavanja začela že spomladi 1944, ko so bile prenesene pristojnosti nekdanjega prosvetnega ministrstva od Pokrajinske uprave na nemško okupacijsko oblast. Do obnove normalnega akademskega življenja zaradi finančne stiske, še bolj pa zaradi srditih sklepnih bojov v drugi svetovni vojni in splošno težavnih razmer pozneje ni prišlo.⁴⁸³ Ob prenosu pristojnosti je rektorat sprožil postopke za imenovanje honorarnih predavateljev in izdal sklepe o imenovanju v pedagoške nazive, ki so jih poslali v potrditev okupacijski oblasti, vrhovnemu komisarju za operacijsko cono Jadransko Primorje. Postopek je univerzitetna oblast, rektorat in dekanati, pričela z razpravo o kandidatu v fakultetnem svetu, v primeru pozitivne odločitve se je razprava nadaljevala v univerzitetnem senatu. Pred predlogom za imenovanje je rektorat pridobil stališče o kazenski primernosti kandidata. Tovrst-

476 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 54/40 pr in 170/40 pr.

477 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 368/40 pr.

478 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, ovoj Fil. fak., št. 2977.

479 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, K rekt. št. 1115/40/prez.

480 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 924-1/43.

481 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 405-1/44.

482 Benedetič, Študenti v narodnoosvobodilnem boju, str. 138.

483 Prim. Oset, *Zgodovina Slovenske akademije*, str. 126.

no poizvedovanje, ki se je uveljavilo že pred drugo svetovno vojno, se je med vojno razširilo tudi na javna politična stališča, torej tudi na odnos kandidata do Pokrajinske uprave na eni strani in OF na drugi strani. V primeru negativnega mnenja univerzitetna oblast kandidata ni predlagala v imenovanje.⁴⁸⁴

Ker je bila Ljudmila Dolar Mantuani že aprila 1944 vnovič imenovana za docentko na Filozofski fakulteti, je ob predvideni obnovitvi akademskega življenja na univerzi stekel postopek za njeno honorarno zaposlitev na Tehniški fakulteti, ki je bila zaprta od februarja 1942.⁴⁸⁵ Postopek je v njenem primeru tekел gladko. Junija 1944 jo je za to mesto soglasno predlagal svet Tehniške fakultete, nato je avgusta predlog soglasno potrdil univerzitetni senat, septembra 1944 pa je rektorat v skladu z okrožnico šefa Pokrajinske uprave iz novembra 1943 zaprosil za mnenje o kandidatki. Po prejemu mnenja, ki je bilo očitno pozitivno, je rektorat januarja 1945 predlagal nadrejeni oblasti, vrhovnemu komisarju za operacijsko cono Jadransko Primorje, da izvede imenovanje.⁴⁸⁶

Iz njene personalne mape, ki jo hrani univerzitetni arhiv ljubljanske univerze, ni povsem jasno, ali je bilo imenovanje izvedeno. Ohranjen je zgolj koncept predloga za imenovanje.⁴⁸⁷ V mapi je tudi koncept pisma, datiranega 30. aprila 1945, v katerem je rektor Milko Kos svetovalcu vrhovnega komisarja predlagal odobritev trimesečnega bolezenskega dopusta za Ljudmilo Dolar Mantuani. Pismo je bilo odposlano 1. maja 1945,⁴⁸⁸ vendar pa nanj najverjetneje ni bilo odgovora, saj so se nemške okupacijske oblasti pripravljale na umik iz Slovenije v Nemčijo.

Za ta korak se je odločila tudi Ljudmila Dolar Mantuani. O vzrokih za njeno odločitev lahko samo ugibamo.⁴⁸⁹ Verjetno se je za odhod odločila v strahu pred novimi oblastniki, čeprav se njeno ime ne omenjena v gradivu Varnostno-obveščevalne službe oziroma njene naslednice Organa za zaščito naroda oziroma Udbe.⁴⁹⁰ Zaradi odhoda iz Slovenije oziroma nezmožnosti opravljanja službe je bila z odlokom prosvetnega ministra Narodne vlade za Slovenijo z dne 10. avgusta 1945 »odstavljena« v skupini profesorjev, ki so pobegnili iz »Slovenije v zamejstvo«. Odlok je pomenil odvzem habilitacije in izgubo službe brez pravic ob prenehanju delovnega razmerja.⁴⁹¹

Zaradi omenjenega sklepa in odnosa komunističnih oblasti do po vojni odstranjenih profesorjev, ki jih je obravnavala kot svoje politične in ideološke nasprotnike, Dolar Mantuanijeva ni bila vključena v zgodovinski spomin ženskih

484 Prim. ARS, AS 199, f. 66, št. 4459/1944.

485 Benedetič, Študenti v narodnoosvobodilnem boju, str. 137.

486 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 732/44.

487 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 732/44.

488 AMSU, Rektorat IV, mapa 10/149, št. 274-1/45.

489 Prim. Suhadolc, *Rihard Zupančič*, str. 80–83.

490 ARS, AS 1931.

491 Gabrič, *Odpuščanje profesorjev*, str. 16.

prizadevanj za enakopravnost niti se ni ohranil spomin nanjo kot znanstvenico in predavateljico. Tako ni presenetljivo, da ni bila poimensko navedena v spominskem zborniku, ki je izšel ob 50. obletnici ljubljanske univerze poleti 1969.⁴⁹² O njej je v Enciklopediji Slovenije informativno geslo napisal Jože Duhovnik, ki je črpal informacije iz biografije, objavljene v Handbook of Concrete Aggregates.⁴⁹³

Nekakšno praznino o njeni usodi po drugi svetovni vojni dopolnjuje vest v slovenskem emigrantskem časniku Slovenska država, ki je izhajal v Kanadi, v Torontu. V članku Slovenci v kanadskem tisku iz aprila 1954 je objavljena notica, da je »svoje dni predavala na slovenskem vseučilišču v Ljubljani«. Članek je nastal ob njenem imenovanju v skupino, ki se je ukvarjala z raziskovanjem lastnosti kamnin za gradnjo velike vodne poti po reki Svetega Lovrenca in za gradnjo hidroelektrarn.⁴⁹⁴

MARTA BLINC

Od slovenskih znanstvenic, ki se jim je uspelo habilitirati na ljubljanski univerzi, imamo najmanj podatkov o Marti Blinc. O njej ni gesla niti v Enciklopediji Slovenije niti v Slovenskem biografskem leksikonu, niti ni ohranjena njena personalna mapa v univerzitetnem arhivu ljubljanske univerze. Najbolj obsežen prispevek tako predstavlja priložnostni spominski zapis, nekrolog, njene sodelavke na Kemijskem inštitutu Alekse Cimerman iz leta 2001.⁴⁹⁵ Praznino bo nekoliko zapolnil spominski zbornik Maksa Samca, v katerem bo obravnavana vloga Marte Blinc, študentke Maksa Samca in do njegove smrti tesne sodelavke ter dobre prijateljice.⁴⁹⁶ Zaradi njunega tesnega odnosa so sodobniki po Ljubljani širili govorice o njunem »ljubavnem« razmerju. Osnovni vzrok za širjenje govoric – dejanskega stanja namreč ni mogoče zanesljivo ugotoviti – je bila diskreditacija kolegice, ki je sodobniki niso razumeli in so ji zamerili, da je bogata, samostojna in lepa ženska, ki se ni vezala.⁴⁹⁷ Po drugi svetovni vojni so kolegi »tekmovali«, kdo jo bo bolj očrnil. Kot se je kasneje izkazalo, je bila večina obtožb neosnovanih, neresničnih in zlonamernih.⁴⁹⁸

Kolegi so Marti Blinc kmalu po vojni očitali od »nemškutarstva«, »buržujstva«, koruptivnosti, izjemnega bogastva do »koriščenja« telesa za doseg ciljev, skratka, slikali so jo kot tipično predstavnico ljubljanskega meščanstva, ki ožema

492 Modic (ur.), *Petdeset let*.

493 Duhovnik, Dolar-Mantuani, Ljudmila, str. 284.

494 Slovenci v kanadskem tisku, str. 3.

495 Cimmerman, In commemoration, str. 155–156.

496 Stanovnik et al. (ur.), *Maks Samec*.

497 ARS, AS 1931, serija III, št. 60, str. 94540.

498 ARS, AS 1931, serija VIII, št. 5, str. 7827–7833.

delovno ljudstvo in izkorišča socialni kapital za svoj življenjski slog.⁴⁹⁹ Zaradi vsega naštetega je bila poleti 1945 na osnovi zlonamernih govoric skupaj z mamo ob izgonu Nemcev iz Jugoslavije izgnana iz Slovenije v Avstrijo.⁵⁰⁰ Kot že omenjeno, je Udba jeseni 1947, ko je bilo izdano dovoljenje za povratek v Ljubljano, ugotovila, da je večina obtožb neresničnih. To pa ni ustavilo kolegov, ki so trdili, da je germanofil in anglofil, torej privrženka dveh nasprotujočih opredelitev. Kriterij je bil znanje jezikov in pozitiven odnos do obeh kultur, kar je pomenilo branje nemške in angleške literature, ogled filmov in podobno.⁵⁰¹

Bolj ugodna poročila o njej so se pojavila od jeseni 1946 dalje, potem ko se je pri slovenski oblasti zanj odločno zavzel Maks Samec.⁵⁰² Novembra 1947 je tako zapisano, da »je mirna, prijazna, ima socialni čut, v gotovih momentih precej energična, vso pažnjo polaga svojemu strokovnemu delu«. ⁵⁰³ Dodatno je k zmedi o njenem medvojnem ravnanju prispevalo poročilo Udbe iz februarja 1950, v katerem so ugotovili, da sploh ni dokazov o njenem članstvu v Kulturbundu. Obstajal je dokaz, da se je uprla nemški okupacijski oblasti, ki je želela zasesti nepremične v njeni lasti. Veliko je bilo dokazov o njeni človekoljubni dejavnosti, ki se ni zamejevala na ostro ideološko-politično razmejitve, saj je podpirala družine internirancev, ob koncu vojne pa je posvojila deklico, ki je izgubila starše ob partizanskem napadu na Dolenjskem.⁵⁰⁴

Marta Blinc, rojena 1904, se je po opravljeni gimnaziji v Ljubljani jeseni 1923 vpisala na Univerzo v Ljubljani oziroma na Filozofsko fakulteto, smer kemija. Po zagovoru doktorske disertacije »Prispevek k kemizmu amylo- in erythroteles« in promociji za doktorico filozofije junija 1930 zanj ni bilo mesta v univerzitetnem kemijskem inštitutu. V inštitutu je bila od leta 1929, ko je začela izvajati raziskavo za doktorsko disertacijo, volonterska asistentka. Po promociji se je zaposlila kot profesorica kemije na Dekliškem liceju v Ljubljani, v prostem času pa je še naprej raziskovala na kemijskem inštitutu.⁵⁰⁵

Po uveljavitvi nove uredbe o Tehniški fakulteti v letu 1938 in reorganizaciji je jeseni 1939 predstojnik kemijskega inštituta Maks Samec dosegel ustanovitev biokemijskega laboratorija, ki je bil namenjen Marti Blinc. Skladno s pričakovanjem je Blincova leta 1940 pridobila habilitacijo in bila izbrana za honorarno predavateljico na Tehniški fakulteti. Vodila je vaje iz tehnične mikrobiologije, po odhodu docenta dr. Riharda Klemna januarja 1942 pa je prevzela njegovo

499 ARS, AS 1931, serija VIII, št. 5, str. 7620.

500 ARS, AS 1931, Š. 1069, Zaporna knjiga št. 2.

501 ARS, AS 1931, serija VIII, št. 5, str. 7827; prim. Movrin, Fran Bradač, str. 147–179.

502 ARS, AS 1931, serija VIII, št. 5, str. 7832.

503 ARS, AS 1931, serija VIII, št. 5, str. 7823–4.

504 ARS, AS 1931, serija VIII, št. 5, str. 7827.

505 Peterlin Neumaier, Življenjepis Maksa Samca, str. 45.

mesto.⁵⁰⁶ Po zaprtju kemijskega inštituta spomladi 1943 je shranila kemikalije in inventar.⁵⁰⁷

Po vojni je bila Blinčeva izgnana iz države kot premožna lastnica trgovine s steklovino na Starem trgu v Ljubljani ter zaradi članstva v Sokolu in domnevnega članstva v nemškem Kulturbundu. Pomembno vlogo so imeli njeni moški kolegi, ki so širili govorice, da je bila naklonjena nemški kulturi. Za njeno vrnitev je Maks Samec zastavil ves svoj vpliv. Po dveh letih prošenj je dosegel, da se je lahko vrnila in zaposlila na Kemijskem inštitutu Slovenske akademije znanosti in umetnosti.⁵⁰⁸ Priključila se je osrednji raziskavi inštituta, to je bilo raziskovanje postopka izdelave kakovostnega koksa iz jugoslovanskih premogov, hkrati pa je raziskovala biosintezo za izdelavo penicilina.⁵⁰⁹

Ko je bil Samec leta 1949 in 1950 dolgotrajno bolniško odsoten, je postala njegova namestnica in dejansko vodila Kemijski inštitut SAZU.⁵¹⁰ Sodelavec Udbe je januarja 1949 v uvodnem poročilu – v začetku leta 1949 je Udbe za sodelavko pridobila tajnico Marte Blinc, od katere pa niso dobili kakovostnih informacij, saj naj bi bila »ambiciozna, a lena«⁵¹¹ – ocenjeval, da zaradi pomoči Samcu trpi njeno raziskovalno delo, tudi zaradi pričakovanja, da bo dobila redno zaposlitev.⁵¹² Ob reorganizaciji na Kemijskem inštitutu leta 1952–53 je bilo splošno pričakovanje, da bo Samca po njegovi upokojitvi zamenjala Marta Blinc.⁵¹³ Do spremembe vodstva na inštitutu je prišlo šele ob naslednji reorganizaciji v letih 1958 in 1959, ko je bil Samec upokojen, Slovenska akademija znanosti in umetnosti pa je zanj ustanovila poseben kabinet, ki je deloval v prostorih Kemijskega inštituta. SAZU je na Samčev predlog kot znanstveno sodelavko zaposlila Marto Blinc, njegovo tesno sodelavko in zaupnico.⁵¹⁴

Del sredstev za delovanje kabineta je prispevala SAZU, del pa je bilo treba zagotoviti s projekti. Največji projekt je bil raziskovanje sprememb škroba v žitnih zrnih, ki ga je financiralo poljedelsko ministrstvo ZDA. V času usklajevanja še zadnjih podrobnosti je bila Samcu postavljena diagnoza rak na danki, za katerega takrat še ni bilo uspešnega zdravljenja. Samec je nato pri financerju dosegel soglasje, da lahko v primeru njegove bolezni ali smrti prevzame vodenje projekta njegova najtesnejša sodelavka Marta Blinc, v sodelovanju s katero je objavil vrsto člankov in knjig. Velika Samčeva želja, da bi kabinet za kemijo ostal stalna

506 ARS, AS 1931, serija VIII, št. 6, str. 7847, prim.: Peterlin Neumaier, Življenjepis Maksa Samca, str. 45.
507 ARS, AS 1931.

508 ARS, AS 1931, serija Lm, št. 105, str. 208927, Poročilo o dr. Maksu Samcu z dne 21. 4. 1949.

509 ARS, AS 1931, serija VIII, št. 5, str. 7618, Poročilo magistra Sajovica z dne 5. 1. 1949.

510 *Letopis SAZU*, 3, str. 97.

511 ARS, AS 1931, serija VIII, št. 5, str. 7621.

512 ARS, AS 1931, serija VIII, št. 5, str. 7619.

513 Peterlin Neumaier, Intervju z dr. Jeleno Komar-Kansky, str. 245–246.

514 Oset, Samec postane, str. 174–177.

organizacijska enota SAZU, ki bi jo vodila Marta Blinc, se ni uresničila, kajti predsedstvo SAZU je kabinet po njegovi smrti ukinilo oziroma je bil pripojen h Kemijskemu inštitutu Boris Kidrič. Posledica tega je bila, da je Blinčeva izgubila vodstvo projekta. Ker se v novem delovnem sredini ni počutila dobro, se je upokojila.⁵¹⁵

SKLEP

Znanost je bila v prvi polovici 20. stoletja moški svet, ne samo v Sloveniji, ampak tudi v razvitem svetu. Kljub porastu študentk v absolutnem številu in v relativnem obsegu so bile možnosti žensk za njihovo akademsko kariero majhne, skoraj nične. V obdobju od ustanovitve ljubljanske univerze do druge svetovne vojne so na ljubljanski univerzi le redke postale asistentke in lektorice, torej so dobile najnižjo akademsko zaposlitev, pri kateri so večinoma vztrajale v upanju, da bodo dobile priložnost za napredovanje. To so na ljubljanski univerzi Alma Sodnik, Ljudmila Dolar Mantuani in Marta Blinc, ki so bile habilitirane v naziv privatni docent, torej so pridobile venia legendi na *Alma mater Labacensis*.

Slovenske znanstvenice so prihajale iz sorazmerno dobro situiranih meščanskih družin, ki so dajale poudarek izobraževanju in so podpirale kulturno udejstvovanje svojih potomcev. Torej iz družin, ki so bile pripravljene in so lahko svojim potomcem omogočile izobraževanje. Brez podpore družine je bila akademska kariera že za moške izjemen izziv, za ženske, ki so se morale boriti še s predsodki, zaradi česar je bilo njihovo napredovanje praviloma počasnejše, pa še toliko bolj. Nasploh je veljalo, da so se za akademsko kariero odločili najboljši študenti, ki so imeli močno podporo profesorjev in zagotovljeno vsaj osnovno materialno varnost. Na redno in dokaj varno zaposlitev so namreč kandidati morali čakati več let, ob tem pa raziskovati. Za uresničitev mladostnega sna o akademski karieri so predstavljene slovenske znanstvenice plačale precejšnjo ceno.

⁵¹⁵ Arhiv SAZU, Seje predsedstva 1964–1971, mapa 1, Zapisnik redne seje predsedstva SAZU (20. 11. 1964).